

16. Archive du Ministère des affaires étrangères, Paris. – Mémoires et documents, Pologne. – N. 7-11.

17. The Diariusz podrozny of Pylyp Orlyk (1727-1731) / with an Introduction by Omeljan Pritsak. – Cambridge, Mass., 1988. – 867 p.

18. The Diariusz podrozny of Pylyp Orlyk (1720-1726) / with an Introduction by Orest Subtelny. – Cambridge, Mass., 1989. – 794 p.

19. Pritsak O. The First Constitution of Ukraine (5 April 1710) // Harvard Ukrainian Studies. – 1998. – Vol. 41. – Pp. 471-496.

Георгій Потульницький

Матеріали Ілька Борщака в личному архіві Омеляна Прицака

В статтє дається обцая характеристика матеріалов украинского исследователя-эмигранта И. Борщака, которые хранятся в архивной коллекции О. Прицака. Архив О. Прицака является составной частью Научного архива Национального университета «Киево-Могилянская академия».

Ключевые слова: И. Борщак, личный архив О. Прицака, Парижский Архив Министерства иностранных дел, «Диариуш подорожний» Филиппа Орлика.

Heorhii Potulnytski

The Materials of Elie Borschak in Omeljan Pritsak's private archive

The article is devoted to the general overview of the materials of E. Borschak. They are conserved in the archival collection of O. Pritsak. The archive of O. Pritsak is an essential part of the Research archive of the National University «Kyiv-Mohyla Academy».

Key words: E. Borschak, private archive of O. Pritsak, Archive of the Ministry of Foreign Affairs in Paris, «Diariusz podrozny» of Pylyp Orlyk.

УДК 616-058(092) «19»

Сергій Вітковський (м.Переяслав-Хмельницький)

Піонери соціальної медицини в Україні (перша чверть ХХ ст.)

У статті розглядається наукова та організаційна діяльність О.В. Корчак-Чепурківського, В.Я. Підгаєцького, М.А. Кудрицького в умовах політичних змін та перетворень академічних установ (1917-1930-х рр.).

Ключові слова: медична секція, лабораторія, шкільна гігієна, УАН, ВУАН, АН УРСР, науково-дослідна робота.

На сучасному етапі розвитку цивілізованого світу здоров'я людини розглядається не лише як найбільша соціальна цінність, а й вирішальний чинник економічного розвитку конкурентоспроможності і продуктивності праці, росту добробуту країни і рівня життя її громадян.

Саме тому в більшості європейських країн уже сьогодні зроблені важливі кроки по реалізації національних профілактичних програм, спрямованих на подолання найпоширеніших хвороб сучасності та факторів їх ризику, зокрема, йдеться про викорінення тютюнопаління, алкоголізму, підвищення фізичної активності, боротьбу із онкологічними захворюваннями, діабетом, інсультом тощо.

Вітчизняними ученими впродовж століть нагромаджено неоціненний досвід профілактичної роботи, впровадження здоров'язбережних технологій, які потребують ретельного вивчення та узагальнення, порівняльного аналізу під кутом зору досягнень і втрат сучасної медичної науки і практики. Особливо ця проблема актуальна сьогодні, коли недофінансування медичної галузі стало реаліями повсякденного суспільного життя.

Отже, вивчення історичного досвіду минулого, зокрема, діяльності наукових шкіл УАН-ВУАН-АН УРСР в галузі соціальної медицини має не лише науково-пізнавальне, а й практичне значення.

Багатогранна наукова діяльність учених-лікарів доби УНР та Радянської України в галузі соціаль-

ної медицини знайшла відображення в працях А.А. Грандо [2], Н.І. Коцур [7], Л.П. Товкун [12] та ін. Водночас назріла потреба в переосмисленні феномену вітчизняної науки в царині соціальної медицини, відстеженні як традицій і наступності в розвитку медичної думки, так і характерних змін, викликаних соціально-економічними, політичними, ідеологічними чинниками радянської доби.

У 1917-1918 рр. провідною науковою інституцією в центральній Україні залишалося Українське наукове товариство (УНТ), яке ініціювало створення Української Академії Наук. Пропозиція двічі обговорювалася на загальних зборах товариства 29 березня та 8 липня 1917 року. Вагомий внесок у створення УАН зробив Овксентій Васильович Корчак-Чепурківський, який входив до спеціальної комісії по підготовці статуту академії ще за часів Центральної Ради та Гетьманату, водночас, став її дійсним членом лише в 1921 році. [3, с. 17, 74]. Долаючи соціально-економічні труднощі доби визвольних змагань на терені України, О.В. Корчак-Чепурківський докладав великих зусиль до створення української медичної термінології, яка була необхідною умовою подальшого розвитку національної медичної науки і практики в Україні.

Учений доопрацьовує «Російсько-український медичний словник» М. Галина, який вийшов у світ у 1920 році. Слід відзначити, що на той час на терені східної України було лише декілька не досить удалих медичних словників. Поява нового словника сприяла розширенню кола україномовних публікацій в царині медичної науки, а в навчальній роботі з'явилася можливість використовувати не лише латинські, а й українські терміни. Опублікований зусиллями О.В. Корчак-Чепурківського «Російсько-український медичний словник» М. Галина започаткував створення української науково-медичної літератури Наддніпрянської України.

Починаючи з 1920 р. О.В. Корчак-Чепурківський керував роботою медичної секції УНТ, яка на 1 квітня 1921 р. нараховувала 49 членів. Лише за перше півріччя 1921 р. медичною секцією було проведено 12 засідань, на яких заслухано 16 наукових доповідей. В умовах розрухи і воєнного лихоліття в медичній секції працювала бібліотека та редакційно-видавнича комісія, велася робота по розробці української медичної термінології. 31 червня 1921 р. УНТ було ліквідовано, а всі його секції приєднані до Української Академії наук, де й продовжувалася багатогранна дослідницька робота під керівництвом О.В. Корчак-Чепурківського [10, с. 14, 60].

7 березня 1921 р. на загальних зборах УАН О.В. Корчака-Чепурківського було обрано дійсним членом академії. Спочатку вчений очолював Мікробіологічний інститут, а згодом – Інститут експериментальної медицини та епідеміології, який проіснував менше року.

Як відомо, радянська влада прагнула централізувати управління як народним господарством в цілому, так є наукою зокрема, що мало сприяти посиленню ідеологічного контролю в наукових установах і вищих навчальних закладах. 1 червня 1921 р. УАН і УНТ були реорганізовані у Всеукраїнську Академію наук. До відділів ВУАН із УНТ перейшли всі секції та штатні працівники [13, с. 169].

Водночас, на базі академічних установ формувалися кафедри, які стали основою для створення науково-дослідних інститутів сучасного типу. Одну із кафедр академії – народного здоров'я, гігієни та санітарії, в 1921 р. очолив О.В. Корчак-Чепурківський.

Науково-практична діяльність кафедри спрямовувалася на створення спеціальної медичної україномовної літератури, зокрема, написання підручників по загальній гігієні для середніх і вищих медичних навчальних закладів, складання нового медичного термінологічного словника, російсько-українського та українсько-німецького медичних термінологічних словників, а також проводилася науково-редакційна робота у виданнях «Українські медичні вісті», «Вісник соціальної медицини і гігієни» тощо.

На початку 1929 р. при кафедрі народного здоров'я, гігієни і санітарії за сприяння О.В. Корчак-Чепурківського було засновано кабінет санітарної статистики, де було складено нові таблиці смертності та тривалості життя за 1925-1926 рр., а також вивчалися умови праці та причини смертності шахтарів на радянських копальнях.

У зв'язку з реорганізацією в 1934 р. ВУАН в АН УРСР кафедру санітарії та гігієни із санітарно-статистичним кабінетом було об'єднано з Інститутом демографії, а завідувачем відділу став О.В. Корчак-Чепурківський. Раніше, в 1928 р. О.В. Корчак-Чепурківський заснував науковий друкований орган академії – «Вісник Всеукраїнської Академії наук» та був його редактором. У 1926 р. О.В. Корчак-Чепурківський підготував перший в історії української медицини класифікатор хвороб – «Номенклатуру хвороб: латинсько-українські назви хвороб та російський покажчик до них». Учений є автором перших навчальних посібників з гігієни та одним із основоположників валеологічної науки в Україні.

У зв'язку із сфабрикованою радянським режимом справою «Спілки визволення України» в 1929 р. медична секція ВУАН була визнана осередком контрреволюції. Її членів, учнів О.В. Корчак-Чепурківського, В.В. Удовенка та В.Я. Підгаєцького було засуджено та страчено, а М.А. Кудрицького засуджено умовно. У медичних вузах відновлювався навчальний процес російською мовою, припинилося подальше опрацювання української медичної термінології, а українські підручники та монографії вилучалися з ужитку [4, с. 11-37].

З 1938 р., у зв'язку з об'єднанням Інституту демографії та Інституту економіки та передачею відділу санітарної статистики до Наркомздор'я, О.В. Корчак-Чепурківський до 1945 р. працював консультантом Інституту клінічної фізіології Академії наук УРСР і виконував громадські доручення академії [1].

О.В. Корчак-Чепурківський залишив велику наукову спадщину в галузі гігієни, санітарної статистики, демографії та зробив помітний внесок у становлення і розвиток вищої медичної освіти на терені України в першій половині ХХ ст.

Як уже відзначалося, на початок 20-х рр. ХХ ст. припадає час становлення ВУАН, яка мала забезпечити науковий супровід розвитку соціалістичного народного господарства. У 1920 р. структура академії доповнюється новоствореним Інститутом фізичної культури, який очолив у 1921 р. Володимир Якович Підгаєцький.

До основних завдань Інституту фізичної культури входило вивчення проблем фізичної культури УСРР, дослідження фізичного розвитку дітей і підлітків в навчальних закладах, спортклубах та встановлення фізіологічних особливостей організму дітей при дозуванні фізичного навантаження, розробка навчальних програм з фізичного виховання, розв'язання фізіологічних та гігієнічних проблем ОНОП (наукової організації праці) [5, с. 16].

Відповідно до основних завдань в Інституті фізичної культури вже на початковій стадії діяльності було створено низку наукових підрозділів: антропометричний кабінет, фізіологічна лабораторія та музей фізичної культури. Але ці підрозділи розробляли переважно теоретичні проблеми та здійснювали збір деяких матеріалів, оскільки коштів для проведення наукових дослідів ні центральна, ні місцева влада не виділяли. Матеріально-технічне забезпечення Інституту, як і ВУАН в цілому, в умовах зруйнованого війнами та революційними катаклізмами народного господарства і назрівання голоду, було надзвичайно критичним.

У наступні роки (1921-1924) очолюваний В.Я. Підгаєцьким Інститут фізичної культури розбудовує свою структуру та суттєво поживляє науково-дослідну роботу, поповнивши кадровий склад молодими талановитими вченими. Про це свідчать наступні дані: якщо в 1920 р. структура Інституту складалася з трьох підрозділів, то у 1923 р. – з семи: анатоометричного кабінету, лабораторії гігієни, музею фізичної культури, лабораторії біохімії, фізіологічної лабораторії, лабораторії праці, кабінету антропосоціології та евгеніки.

Завдяки широкій науковій ерудиції та обізнаності з новітніми досягненнями світової медичної науки В.Я. Підгаєцький зорієнтував діяльність підрозділів Інституту на дослідження найбільш актуальних проблем. Кожний підрозділ Інституту фізичної культури проводив науково-дослідну роботу. Зокрема, анатоометричний кабінет (завідувач професор Цішківський) проводив дослідження стану опорно-рухового апарату в дитини та дорослої людини; виготовляв препарати м'язів людини, мозку дитини, інших органів дітей, а також різних тварин.

Кабінет антропосоціології та евгеніки (завідувач доктор Сисак, а доки він перебував у закордонному відрядженні, обов'язки завідувача виконував В.Я. Підгаєцький) займався проблемами евгеніки, медичної генетики та поширенням серед населення знань про спадкові захворювання.

Лабораторія гігієни, яку очолював В.Я. Підгаєцький, досліджувала фізичний розвиток учнів у трудових школах м. Києва за участю доктора Скороходька та фізичний розвиток підлітків у спортклубах за участю доктора Радкевича.

Лабораторія біохімії (завідувач – доктор М.Д. Гацанюк) досліджувала вплив вітамінів на організм. У зв'язку з цим здійснювала експерименти на тваринах, а також розробляла методику дослідження втоми при зміні кислотності сечі.

Фізіологічна лабораторія (завідувач – професор С.Ю. Ярослав) вивчала фізіологічні особливості розвитку дитячого організму, його відмінності від дорослого організму та досліджувала проблеми фізіології м'язової праці.

Лабораторія праці (завідувач – професор В.Я. Підгаєцький) вивчала проблеми застосування методів наукової організації праці (НОП) у сільському господарстві.

Співробітники Музею фізичної культури (завідувач – В. Сарнавський) розробляли навчальні програми з фізичного виховання для трудових шкіл, які розглядалися і затверджувалися на засіданні Науково-педагогічної комісії; організо-

ували екскурсії до музею для учнів та вчителів місцевих шкіл і читали їм лекції [5, с. 16.].

Таким чином, на початку 20-х років ХХ століття з ініціативи професора В.Я. Підгаєцького і під його керівництвом в Інституті фізичної культури, який став однією з вагомих наукових ланок ВУАН, розгорнулося вивчення широкого спектру актуальних питань гігієнічної науки: фізичного виховання, євгеніки та медичної генетики, м'язової діяльності, процесів втоми, біохімії вітамінів, наукової організації праці тощо.

Наприкінці 1920-х рр. В.Я. Підгаєцький розділив трагічну долю учених, яких було звинувачено в антирадянській діяльності за сфабрикованою справою «Спілки визволення України».

У жовтні 1929 р. професора заарештували. Судили В. Підгаєцького в квітні 1930 р. у залі Харківського оперного театру в числі 45 провідних представників української інтелігенції. З листопада 1937 р. професора В. Підгаєцького розстріляли. Де знаходиться могила невідомо. За деякими усними переказами групу засуджених, серед яких був і В. Підгаєцький, потоплено на баржі «Клара Цеткін» у Білому морі. За новітніми даними, в'язнів таємно розстріляли в лісах Сандоромошу біля Медвежегорська, де нещодавно виявлено захоронення 8000 жертв комуністичного терору. Найбільш імовірно, що там знаходяться останки Володимира Підгаєцького. У 1989 р. В.Я. Підгаєцького реабілітовано Верховним Судом УРСР.

Після арешту проф. В.Я. Підгаєцького завідувачем кафедри в 1930 р. було призначено кандидата медичних наук Віктора Лебедева, випускника Військово-медичної академії. Змінено науковий напрямок кафедри. Вона почала вивчати проблеми праці в промисловості, українську мову в навчальному процесі і науково-випусничій справі було замінено російською, а праці В.Я. Підгаєцького та його учнів вилучено з наукового обігу. Наскільки віддалилася від наукової об'єктивності «радянська гігієнічна наука», можна помітити і з публікацій 1960-х рр. Наприклад, київський гігієніст М.Я. Супоницький у 1962 р. (вже після засудження «культу особи» і пов'язаних з ним наслідків) у статті «Научные исследования промышленно-санитарных врачей Украины по гигиене труда (1920-1941 гг.)» жодним словом не згадував про В.Я. Підгаєцького і його школу гігієністів праці [8].

Таким чином, науково-організаційна робота професора В.Я. Підгаєцького в 20-х роках ХХ століття була важливою і невід'ємною складовою розбудови УАН-ВУАН. Очолований ним Інститут фізичної культури став однією з провідних

наукових ланок ВУАН, дослідницька діяльність якого спрямовувалася на вивчення актуальних на той час проблем фізичного виховання, євгеніки та медичної генетики, м'язової діяльності, процесів втоми, біохімії вітамінів, наукової організації праці тощо. Професор В.Я. Підгаєцький став засновником першої наукової школи українських учених у галузі гігієни праці.

До когорти видатних українських учених належить Микола Антонович Кудрицький. Однією з перших організацій, з якою була пов'язана діяльність М.А. Кудрицького, ученого налагоджується ще в 1912 р., коли він узяв участь у роботі медичної секції Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка в Києві.

У 1918 р. Українська спілка лікарів була перетворена у Всеукраїнську спілку лікарів (ВСЛ). У перші роки національно-демократичної революції ВСЛ стала виконувати роль організатора перестрою медичної справи, пристосовуючи стару російську систему охорони здоров'я до нових умов життя, тобто її українізувала, що, по-перше, позначилося на організаційних формах і, по-друге, на персональному складі працівників медичних закладів. Сукупність об'єктивних обставин зумовлювала підпорядкування впливові ВЛС усіх галузей та окремих установ медицини. Першими кроками на шляху здійснення цих завдань стало об'єднання лікарів-українців, які підтримували реформування медичної галузі.

М.А. Кудрицький був одним із активних учасників об'єднаних процесів у Всеросійській спілці лікарів, відвідуючи її загальні зібрання. Доклав чимало зусиль учений і до реорганізації ВСЛ у 1921 р. в медичну секцію ВУАН.

Отже, в 1917-1920 рр. М.А. Кудрицький брав безпосередню участь у відродженні такої важливої державної справи, як охорона здоров'я.

Говорячи про причетність М.А. Кудрицького до політики українізації, слід враховувати ті зміни, які відбулися у внутрішній політиці Радянської держави. У травні 1924 р. Всеукраїнська конференція КП(б)У прийняла «Відозву до української інтелігенції». У ній науково-творча інтелігенція, яка емігрувала, запрошувалася на батьківщину з тим, щоб узяти участь у розбудові нового життя. Тисячі патріотів, пишуть Д. Архирейський і В. Ченцов, повірили «Відозві» і, мов метелики на вогонь, поверталися на Україну, де на ґрунті «українізації» створювалися передумови для розвитку національної думки і культури. Повірила їй і частина наукової медичної інтелігенції, яка повернулася в Україну (доктор Шаховський та інші).

Отже, саме «українізація» та нова економічна політика стали причиною того, що чимало представників української інтелігенції, як і М.А. Кудрицький, почали змінювати своє ставлення до радянської влади, повертаючись до неї обличчям.

Микола Кудрицький брав активну участь у роботі медичної секції ВУАН. Його обирають другим секретарем і скарбником секції (першим був І.А. Кореневич), а в 1923 р. – членом президії (поруч з Ю. Вороним і В. Ельбергом).

У 1919-1923 роках в тогочасних журналах з'являються перші статті М.А. Кудрицького: «Опікування інвалідів» («Журнал Міністерства народного здоров'я, 1919); «Прищеплювання при заразних недугах» («Українські медичні вісті». – 1919. – Ч. 19-20); «Фізичне виховання в школі» («Вільна українська школа». – 1920. – № 1-3). У цих виданнях науковець-гігієніст друкує рецензії та реферати на фахову літературу. У 1923 р. виходить його повідомлення «З українського медичного життя» у празькому журналі «Український медичний вісник», де йдеться про становлення і розвиток професійної та соціальної гігієни в Києві. З «Анкетного листа», заповненого 13 березня 1923 р., дізнаємося, що до друку була підготовлена популярна брошура «Про туберкульоз», а також рукопис статті «Негайна медична допомога».

Широкий спектр проблем, за розв'язання яких брався вчений, свідчать про те, що М.А. Кудрицький у той час ще не визначився з пріоритетним напрямом науково-дослідної роботи. Науковець торкався різних проблем: опікування інвалідів, профілактики інфекційних хвороб, зокрема туберкульозу, фізичного виховання в школі, невідкладної медичної допомоги тощо. На це звернув увагу завідувач кафедри професійної гігієни професор В.Я. Підгаєцький, де з 1923 р. М.А. Кудрицький працював на посаді старшого асистента. Саме В.Я. Підгаєцький зорієнтував свого співробітника на те, щоб той розвивав новий науковий напрям у гігієні – шкільну гігієну.

З 1924 р. професор В.Я. Підгаєцький залучає М.А. Кудрицького до роботи в очолюваному ним Інституті фізичної культури ВУАН. Він стає також позаштатним членом Науково-педагогічної комісії ВУАН та Науково-педагогічного товариства. Науково-педагогічна комісія під головуванням академіка О.В. Корчак-Чепурківського, якій підпорядковувався Інститут фізкультури, діяла в складі 4-х штатних (В.Ф. Дурдуківський – керівник, Б.С. Бутник-Сіверський, Г.М. Іваниця і В.Я. Підгаєцький) та 5 нештатних працівників [6, с. 29].

М.А. Кудрицький зосереджується на роботі в секції фізкультури Інституту фізичної культури

ВУАН (керівник В.Я. Підгаєцький). Секція була не чисельною, об'єднувала здебільшого лікарів-фізкультурників з секції охорони здоров'я дітей (Куницький, Мирич, Марчук, Радкевич) та педагогів-фізкультурників (Багарне, Бурчак, Очеретько, Толмачівська, Юркевич).

Вчені цих академічних підрозділів вивчали проблеми розвитку української школи, розробляли термінологію фізичної культури, збирали й опрацьовували матеріал про народні ігри, укладаючи для цього відповідні анкети та організуючи кадри кореспондентів на місцях.

Аналіз наукової спадщини М.А. Кудрицького засвідчує, що він під керівництвом свого вчителя, видатного українського вченого-гігієніста В.Я. Підгаєцького досяг значних успіхів як у своїй науково-дослідній роботі, так і педагогічній діяльності. Саме М.А. Кудрицький у кінці 20-х років ХХ ст. заклав основи розвитку маловідомого для тодішньої радянської України наукового напрямку гігієнічних знань – шкільної гігієни.

Як позаштатний науковий співробітник ВУАН, М.А. Кудрицький увесь час плекав надію отримати штатну посаду в Академії. Проте такої посади йому не знайшлося. Тому, починаючи з 1928 р., він послаблює зв'язки з головною науковою установою радянської України і веде пошуки постійної роботи, яка б дала можливість реалізувати фахову підготовку. М.А. Кудрицький робить спробу перейти на роботу за фахом в правління «Єдиного науково-медичного товариства» (ЄНМТ) профспілки «Медсанпраця» (м. Київ). Метою цієї організації було те, що усі існуючі наукові товариства (терапевтичне, хірургічне) перенесли свою діяльність в ЄНМТ і працювали під контролем профспілки «Медсанпраця». Тут М.А. Кудрицький планував створити секцію охорони здоров'я дітей.

Водночас ученому не вдалося до кінця реалізувати свій науковий потенціал через репресії кінця 1920-х рр., зокрема по справі «Спілки визволення України». Ученими В. Пристайко та Ю. Шаповалом, на основі аналізу архівних документів доведено, що «Спілка визволення України» як організації взагалі ніколи не існувало, а саму справу СВУ сфальсифікувало ДПУ [11, с. 73]. У 1969 р. Верховним судом УРСР М.А. Кудрицького було реабілітовано.

Отже, науково-дослідна робота М.А. Кудрицького в 20-х рр. ХХ століття в академічних установах характеризувалася впровадженням нового напрямку в гігієнічній науці – шкільної гігієни. Його наукова спадщина свідчить про те, що в цій галузі М.А. Кудрицький був одним із

перших українських учених-гігієністів, піонером у дослідженні такої проблеми шкільної гігієни, як відповідність хронологічного віку школярів стану їх фізичного і психічного розвитку, а також впливу на психофізіологічний розвиток дітей занять фізичною культурою, передбачених шкільною програмою. Навчальний посібник М. Кудрицького «Здорове й хворе людське тіло» був першою спробою у створенні вітчизняного підручника зі шкільної гігієни, який користувався впродовж кількох років популярністю як серед науковців, так і учнівської та студентської молоді.

Отже, ученими УАН-ВУАН-АН УРСР зроблено вагомий внесок у розвиток соціальної медицини, зокрема, гігієни праці, шкільної гігієни, зменшен-

ня професійної і загальної захворюваності. Досі залишаються актуальними питання, які досліджувалися в 1920-1930-і рр. стосовно санітарно-гігієнічних аспектів фізичної культури, санітарних умов дитячих будинків, а також факторів, які впливають на працездатність організму учнів тощо.

Водночас велика когорта учених-лікарів, серед яких були О.В. Корчак-Чепурківський, М.А. Кудрицький, В.Я. Підгаєцький, за сфабрикованою ДПУ справою «Спілки визволення України» (1929 р.) зазнала репресій і не змогла до кінця реалізувати свій науковий потенціал. У сучасних наукових розвідках долаються останні «білі плями» минулого, а славні імена вчених повертаються на сторінки героїчної і трагічної історії України.

Джерела та література

1. Архів Президії НАН України, м. Київ, оп. 2. Відділ біологічних наук, Інститут клінічної фізіології, спр. Дійсний член АН УРСР Овксентій Корчак-Чепурківський. 1937-1947 рр.

2. Грандо А.А. Развитие гигиены в Украинской ССР / А.А. Грандо. – К.: Здоровье, 1975.

3. Ганіткевич Я.В. Володимир Удовенко – український учений-гігієніст і педагог / Я.В. Ганіткевич // Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їх наукові школи: біограф. нариси та бібліографія. – Львів, 2002.

4. Ганіткевич Я. Овксентій Корчак-Чепурківський – перший український вчений-гігієніст, засновник національної вищої медичної школи і медичної науки / Я. Ганіткевич // Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їх наукові школи: біограф. нариси та бібліографія. – Львів, 2002.

5. Доля родини репресованого вченого-гігієніста / Ю.І. Кундієв, О.П. Яворницький та ін. – Житомир: Полісся, 2009.

6. Звідомлення Української Академії наук у Києві за 1927 рік. – К.: Друкарня ВУАН, 1928.

7. Коцур Н.І. Внесок професора С.А. Томіліна в розвиток соціальної гігієни в Україні (20-30-і рр. ХХ ст.) / Н.І. Коцур // Технологічна освіта: досвід, перспективи, проблеми: зб. наук. праць / ДВНЗ «Пере-

яслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Вип. 6.

8. Кундієв Ю.І. Володимир Підгаєцький: повернення із забуття. 1889-1937 / Ю.І. Кундієв, О.П. Яворницький, І.М. Трахтенберг, І.М. Сахарчук. – Житомир: Полісся, 2008.

9. Москаленко В.Ф. Он стоял у истоков научной мысли / В.Ф. Москаленко // Зеркало недели. – 2007. – 3 березня (№8).

10. Онопрієнко В. Українське наукове товариство: 1907-1921 роки / В. Онопрієнко, О. Рент, Т. Щербань. – К., 1998.

11. Пристайко В.І. Шлях на Соловки / В.І. Пристайко, О.М. Пшенніков, Ю.І. Шаповал // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К., 1997. – № 1/2.

12. Товкун Л.П. Про деякі аспекти діяльності доктора медицини О.В. Корчак-Чепурківського в Київській комісії медичних читань (1899-1904 рр.) / Л.П. Товкун // Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали IV конференції молодих учених та спеціалістів. 29 січня 2008 р. / УААН. ДНЄГБ. Центр історії аграрної науки, історії рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН. – К.-Х., 2008.

13. Храмов Ю. Рання історія Академії наук України (1918-1920) / Ю. Храмов, С. Руда, Ю. Павленко, В. Кучмаренко. – К.: Манускрипт, 1993.

Сергей Витковский

Пионеры социальной медицины в Украине (первая четверть XX в.)

В статье раскрывается научная и организационная деятельность О.В. Корчак-Чепурковского, В.Я. Подгаецкого, М.А. Кудрицкого в условиях политических изменений и преобразований академических учреждений (1917-1930-е гг.).

Ключевые слова: медицинская секция, лаборатории, школьная гигиена, УАН, ВУАН, АН УССР, научно-исследовательская работа.

Sergiy Witkowski

Pioneers of Social Medicine of Ukraine (the first quarter of the twentieth century)

The article deals with scientific and organizational activities O.V. Korczak-Chepurkivskoho, V.J. Pidhayetskiy, M.A. Kudrytskiy in political change and transformation of academic institutions (1917-1930's).

Key words: medical section, laboratory, school hygiene, UAS, UAS, USSR Academy of Sciences, the research work.